

БЕЛОРУССКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
Филологический факультет
Кафедра теоретического и славянского языкознания

Согласовано:
Заведующий кафедрой

Согласовано:
Декан

_____ Л.А. Козловская

_____ И.С. Ровдо
дата _____

Председатель УМК факультета _____ Н.Н. Хмельницкий
Дата _____

УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ КОМПЛЕКС ПО ДИСЦИПЛИНЕ

ОБЩЕЕ ЯЗЫКОЗНАНИЕ

1-21 05 01 "Белорусская филология (по
направлениям)"

Рассмотрено и утверждено на заседании Научно-методического
совета

протокол № 6, дата 27.06.2013 г.

СОСТАВИТЕЛИ:

Н.Б. Мечковская, профессор кафедры теоретического и славянского языкознания Белорусского государственного университета, доктор филологических наук;

Е.Н.Руденко, профессор кафедры теоретического и славянского языкознания Белорусского государственного университета, доктор филологических наук;

Н.В.Супрунчук, доцент кафедры теоретического и славянского языкознания Белорусского государственного университета, кандидат филологических наук

РЕЦЕНЗЕНТЫ:

Кафедра речеведения и теории коммуникации УО «Минский государственный лингвистический университет»

Доктор филологических наук заведующий отделом фольклористики и культуры славянских народов Центра исследований белорусской культуры, языка и литературы НАН Беларуси **Т.В.Володина**

РЕКОМЕНДОВАН К УТВЕРЖДЕНИЮ:

Кафедрой теоретического и славянского языкознания Белорусского государственного университета (протокол № 10 от 18.06. 2013 г.);

Учебно-методической комиссией филологического факультета (протокол № 7 от 20.06. 2013 г.);

Советом филологического факультета (протокол № 9 от 20.06. 2013 г.).

УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ КОМПЛЕКС ПО ДИСЦИПЛИНЕ
ОБЩЕЕ ЯЗЫКОЗНАНИЕ
 для студентов специальности
 1-21 05 01 "Белорусская филология (по направлениям)"

Учебно-методический комплекс по дисциплине "Общее языкознание" разработан в соответствии с Образовательным стандартом Республики Беларусь на основе Типовой учебной программы по общему языкознанию для высших учебных заведений, утвержденной Министерством образования Республики Беларусь 7 марта 2012 г. (регистрационный № ТД-Д 2031 тип.)

В соответствии с типовыми учебными планами курс "Общее языкознание" рассчитан максимально на 156 часов, из них 68 часов аудиторной работы. Примерное распределение часов по видам занятий:

С п е ц и а л ь н о с т ь		Всего часов	Лекции	Практические
1 21 05 01	"Белорусская филология (по направлениям)"	156	36	32

Структурные элементы УМК:

▪ **А. Теоретический раздел. Основные темы**

Сацыяльныя функцыі мовы і маўлення.

Знакавая (семіятычная) канцэпцыя мовы.

Структурная тыпалогія моў. Лінгвістыка універсалій.

Асновы сацыяльнай лінгвістыкі. Сацыяльная тыпалогія моў.

Народы свету і моўныя сітуацыі.

Формы існавання мовы. Моўныя нормы.

Мова і свядомасць. Роля мовы ў пазнанні.

Псіхалінгвістыка. Маўленчая дзейнасць білінгва.

Гістарычнае змяненне мовы.

▪ **Б. Практический раздел (материалы по проведению практических (семинарских) занятий). Основные темы**

Асноўныя палажэнні структуралізму. Мова, маўленне, маўленчая дзейнасць (агульнае паняцце пра яе). Функцыі мовы і маўлення. Тэорыя маўленчых актаў.

Семіётыка.

Лексікалогія. Лексічныя універсаліі.

Граматыка (пачатак).

Граматыка (заканчэнне). Структурная тыпалогія

Сацыялінгвістычная і генеалагічная класіфікацыі.

Псіхалінгвістыка – 1.

Псіхалінгвістыка – 2.

Змены ў мове. Метады даследавання мовы.

Падагульняльная кантрольная работа. Ліквідацыя запазычаннасцяў.

Разбор складаных экзаменацыйных пытанняў.

Разбор падагульняльнай кантрольнай работы. Рашэнне задач. Ліквідацыя запазычаннасцей. Разбор складаных экзаменацыйных пытанняў.

- **В. Раздел контроля знаний (материалы для подготовки к текущей и итоговой аттестации)**

При изучении данной дисциплины рекомендуются следующие **методы и технологии** обучения: лекции (преимущественно проблемно-эвристической направленности) с использованием средств компьютерной презентации; практические (семинарские) занятия по ключевым темам курса; коллоквиумы по отдельным темам; компьютерное тестирование; компьютерная презентация в системе PowerPoint таблиц, схем, географических карт на лекциях и практических занятиях; использование раздаточного материала к лекциям в виде распечатанных вопросов, тезисов и перечней ключевых терминов по теме лекции; самостоятельная (внеаудиторная) работа студентов с учебно-методической и учебной литературой в сочетании с плановым и систематическим контролем со стороны преподавателя.

Рекомендуемые формы самостоятельной работы студентов: изучение учебной и справочной литературы по дисциплине; выполнение письменных заданий при подготовке к семинарским занятиям; самоконтроль путем выполнения тренировочных компьютерных тестов; консультации с преподавателем.

Рекомендуемые формы контроля – коллоквиумы, письменные тесты на практических занятиях, контрольное компьютерное тестирование, фронтальный опрос на семинарских занятиях, экзамен.

Вопросы к экзамену

Компьютерные тесты

- **Г. Вспомогательный раздел (перечни учебно-программной документации, учебных изданий, информационно-аналитических материалов, необходимых для изучения дисциплины)**

А. ТЭАРЭТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ (МАТЭРЫЯЛ ДЛЯ ТЭАРЭТЫЧНАГА ВЫВУЧЭННЯ Ё АБ'ЁМЕ, УСТАНОЎЛЕНЫМ ВУЧЭБНЫМ ПЛАНАМ)

АСНОЎНЫЯ ЛЕКЦЫІ

Лекцыі I-V. Знакавая (семіятычная) канцэпцыя мовы

1. Асноўныя паняцці семіётыкі і яе месца ў сістэме гуманітарных ведаў.

1.1. Знакавы характар усіх сродкаў захоўвання, перапрацоўкі і перадачы інфармацыі. Межы семіётыкі.

1.2. Азначэнне і структура знака: план выражэння (азначальнае) і план зместу (азначаемае). Квазізнакі. З'явы, якія спалучаюць знакавыя і утылітарныя ўласцівасці.

1.3. Прынцыпы класіфікацыі знакавых сістэм.

1.4. У чым каштоўнасць семіётыкі для мовазнаўства і іншых гуманітарных навук ?

2. Асноўныя класіфікацыі знакаў і знакавых сістэм.

2.1. Класы знакаў і знакавых сістэм у залежнасці ад фізічнай прыроды плана выражэння і тых органаў пачуццяў, якімі яны ўспрымаюцца.

2.2. Раўнапраўнасць і самадастковасць гукавай (слыхавай) і пісьмовай (зрокавай) абалонак моўных знакаў.

2.3. Кантынум знакавых сістэм паводле іх паходжання. Тыпы знакавых сістэм у залежнасці ад паходжання: а) біялагічныя (прыроджаныя) семіётыкі; б) небіялагічныя, але натуральныя семіётыкі; в) штучныя семіётыкі.

2.4. Адрозненні семіётык па антагенезу іх засваення індывідам.

3. Канвенцыянальныя (умоўныя) і матываваныя знакі.

3.1. Тыпы знакаў у залежнасці ад характару сувязі азначаемага і азначальнага ў розных знакавых сістэмах.

3.2. Знакі-індэксы, знакі-копіі (іконы) і знакі-сімвалы ў мове.

3.3. Знакі-індэксы, знакі-копіі і знакі-сімвалы па-за межамі мовы.

3.4. Першасная і другасная матываванасць моўных знакаў. Два віды другаснай матываванасці вытворных моўных знакаў.

3.5. Галоўныя адрозненні асноўных семіётык ў характары і ступені матываванасці плана выражэння знакаў.

4. Тыпы арганізацыі (будовы) знакавых сістэм.

- 4.1. Простыя і складаныя семіётыкі.
- 4.2. Аднаўзроўневыя і шматузроўневыя семіётыкі.
- 4.3. Узроўневая будова мовы.
- 4.4. Узаемадзеянне і карэляцыя (суадносіны) моўных узроўняў.

5. План зместу мовы ў параўнанні з планам зместу іншых семіётык.

5.1. Характар і аб'ём перадаваемай інфармацыі сродкамі трох ас-ноўных класаў семіётык: а) мовы чалавека, б) біялагічнымі семіётыкамі, в) штучнымі семіётыкамі. У чым абмежаванасць мовы як сродка перадачы інфармацыі?

5.2. Адрозненні лексічнага значэння слова ад паняцця.

5.3. Адрозненні моўнай карціны свету ад навуковых (біялагічнай, фізічнай, хімічнай) карцін.

5.4. Адкрытыя і закрытыя знакавыя сістэмы. Адрозненні паміж семіётыкамі ў іх здольнасці зменьвацца.

5.5. Функцыі, якія выконваюць біялагічныя семіётыкі.

5.6. Функцыі, якія выконваюць штучныя семіётыкі.

5.7. Галоўныя адрозненні мовы ад біялагічных і штучных семіётык ў складзе функцый (уласцівых той ці іншай семіётыцы).

5.8. Фактары, якія забяспэчваюць надзейнасць мовы як сродка перадачы інфармацыі. Збыткоўнасць плана выражэння мовы.

Лекцыі VI-VII. Структурная і сацыяльная тыпалогія моў. Лінгвістыка універсалій

6. Прадмет структурнай тыпалогіі моў і лінгвістыкі універсалій. Генетычныя, арэальныя і тыпалагічныя фактары, якія абумоўліваюць падабенства моў.

6.1. Моўныя падабенствы, якія абумоўленыя генетычнымі фактарамі. Групіроўка моваў паводле роднасных сувязей.

6.2. Моўныя падабенствы, якія абумоўленыя арэальнымі фактарамі. (Прыклады з фанетыкі, граматыкі, лексікі). Моўныя саюзы.

6.3. Прыклады моўных падабенстваў, якія абумоўленыя тыпалагічнымі фактарамі.

6.4. Спосабы сістэматызацыі моваў па падабенству ў залежнасці ад фактараў падабенства і адпаведныя класы моваў: моўная сям'я, моўны саюз, моўны тып.

7. Класы тыпалагічных падабенстваў.

7.1. Тыпалагічная заканамернасць.

7.2. Моўны тып.

7.3. Лінгвістычныя ўніверсаліі.

8. Тыпалагічныя класіфікацыі моваў свету.

8.1. Тыпы гукавай арганізацыі моваў свету (Тыпы фаналагічных сістэм. Тыпы моваў паводле націску; паводле тыпаў складоў).

8.2. Марфалагічныя тыпы моваў. Сінтаксічныя тыпы моваў.

8.3. Прыкметы, істотныя для лексічнай тыпалогіі моваў.

9. Аналітычныя і сінтэтычныя спосабы выражэння граматычнай семан-тыкі па мовах свету. Прыклады аналітычных формаў у беларускай мове.

10. Сінтэтычныя формы па мовах свету. Прыклады сінтэтычных формаў у беларускай мове.

11. Полісінтэтычныя мовы.

12. Аглютынацыя і фузія як два тыпы марфалагічнай будовы слова па мовах свету.

12.1. Аглютынатыўныя мовы. Прыклады аглютынатыўнага спалучэння морфаў у беларускай мове.

12.2. Фузійныя мовы. Прыклады фузійнага спалучэння морфаў у беларускай мове.

13. Сацыяльная (камунікатыўная, або функцыянальная) тыпалогія моў.

13.1. Прыкметы, істотныя для сацыяльнай тыпалогіі моў.

13.2. Здаровыя, хворыя, знікаючыя, мертвыя (зніклыя) і адроджаныя мовы.

13.3. Камуніктыўныя рангі моў.

13.4. Тыпы моваў у залежнасці ад ступені стандартызаванасці.

13.5. Тыпы літаратурных моваў. Надэтнічныя літаратурныя мовы. Сярэдневечча і сучасныя стандартныя мовы. "Традыцыйныя" і "маладыя" літаратурныя мовы.

14. Прынцыпы сістэматызацыі ўніверсалій.

15. Віды ўніверсалій у залежнасці ад спосабу іх вылучэння (індуктыўныя і дэдуктыўныя ўніверсаліі).

16. Віды ўніверсалій у залежнасці ад ступені ўніверсальнасці: абсалютныя (поўныя) і статыстычныя (няпоўныя).

17. Віды універсалій у залежнасці ад лагічнай формы універсалій (про-стыя і імплікатыўныя універсаліі).

18. Віды універсалій у залежнасці ад таго, да якога ўзроўня моўнай структуры належыць тая ці іншая універсалія.

19. Моўныя і маўленчыя (псіхалінгвістычныя) універсаліі.

20. Фанетыка-фаналагічныя універсаліі.

21. Марфалагічныя універсаліі.

22. Сінтаксічныя універсаліі.

23. Лексічныя і лексіка-семантычныя універсаліі.

24. Семіятычныя універсаліі (звязаныя з семіятычнымі ўласцівасцямі мо-ваў).

Лекцыя ІХ. Асновы сацыяльнай лінгвістыкі

25. Своеасаблівасці мовы як грамадскай з'явы.

25.1. Мова як універсальная абалонка грамадскай свядомасці.

25.2. Як адбіваецца ў мове сацыяльная структура грамадства?

25.3. Чаму мова не з'яўляецца класавай формай грамадскай свядомасці?

Лекцыя Х. Сацыяльныя функцыі мовы і маўлення

26. Функцыі мовы.

26.1. Камунікатыўная функцыя мовы і сродкі яе ажыццяўлення.

26.2. Пазнавальная функцыя мовы і сродкі яе ажыццяўлення.

26.3. Рэгулятыўная функцыя мовы і сродкі яе ажыццяўлення.

27. Функцыі маўлення.

27.1. Эматыўная функцыя і сродкі яе ажыццяўлення.

27.2. Фатычная функцыя і сродкі яе ажыццяўлення.

27.3. Метамоўная функцыя і сродкі яе ажыццяўлення.

27.4. Эстэтычная (паэтычная) функцыя і сродкі яе ажыццяўлення.

Лекцыя ХІ. Формы існавання мовы. Моўныя нормы

28. Супрацьпастаўленне мовы і маўлення ў канцэпцыі Ф. дэ Сасюра. Варыятыўнасць рэалізацыі моўнай структуры як істотная рыса маўлення.

29. Агульнанародная мова і формы яе існавання. Тэрытарыяльныя, сацыяльныя і функцыянальныя варыянты мовы. Моўны стандарт і суб-стандарты.

30. Норма як сукупнасць найбольш устойлівых рэалізацый моўнай сістэмы. Суадносіны паняццяў "норма", "узус", "кадыфікацыя".

31. Нарматыўна-стылістычная сістэма мовы. Тыпы адносін паміж літара-турнай мовай і ненарматыўным маўленнем (субстандартамі).

Лекцыя XII-XIII. Народы свету і моўныя сітуацыі

32. Нацыя і мова. Суадносіны паняццяў “раса”, “народ (этнас)”, “мова”.

32.1. У якой меры мова можа быць прыкметай этнаса?

32.2. Этнічная самасвядомасць (самаідэнтыфікацыя) чалавека.

32.3. Моўная самасвядомасць (самаідэнтыфікацыя) чалавека.

32.4. Як адрозніць мову ад дыялекта?

32.5. Чаму народаў свету менш, чым розных моў?

33. Сацыяльна-лінгвістычная тыпалогія моўных сітуацый.

33.1. Прыкметы, істотныя для адрознівання моўных сітуацый.

33.2. Збалансаваныя і незбалансаваныя моўныя сітуацыі.

33.3. Моўнай сітуацыя ў Беларусі (у тэрмінах тыпалогіі моўных сітуацый).

34. Тыпы моваў межэтнічных зносін.

34.1. Сусветныя мовы (мовы ААН) і міжнародныя мовы.

34.2. Кайнэ, лінгва франка; пиджыны і крэольскія мовы.

34.3. Штучныя мовы, утвораныя па ўзору натуральных (эсперанта ды інш.).

35. Моўная палітыка ў аднамоўным і двухмоўным (шматмоўным) гра-мадстве.

35.1. Мэты, аб’екты і суб’екты моўнай палітыкі.

35.2. Прыкметы, істотныя для тыпалогіі моўнай палітыкі розных краін.

35.3. Стратэгіі унітарнай моўнай палітыкі: унітарызм, інтэрнацыяналізм, “плавільны кацёл”, мультыкультуралізм, мультылінгвізм, этнамоўны плюралізм, постэтнізм.

35.4. Стратэгіі моўнай палітыкі, накіраваныя на нацыянальную адасобленасць: федэралізм, сепаратызм, апартэід, шавінізм, сегрэгацыя, этнамоўная дыскрымінацыя, карэнізацыя.

35.5. Моўная палітыка ў Беларусі (у тэрмінах тыпалогіі моўнай палітыкі).

36. Метады ажыццяўлення моўнай палітыкі.

36.1. Аб'екты юрыдычнай рэгламентацыі ў дачыненні да мовы.

36.2. Межы дзеяння законаў аб мове.

36.3. Законы аб мовах і правы чалавека.

36.4. Адміністрацыйная практыка і фінансава-эканамічныя рычагі ў нацыянальна-моўнай палітыцы.

Лекцыя XIV. Мова і свядомасць. Роля мовы ў пазнанні. Маўленчая дзейнасць білінгва

37. Мова і асноўныя пазнавальныя працэсы (мова як апора свядомасці пры фарміраванні ўяўленняў, паняццяў, суджэнняў, вывадаў). Мова і памяць.

37.1. Мова як сродак захоўвання і перадачы грамадска-гістарычнага вопыту чалавецтва.

37.2. Вербальнае і невербальнае мысленне. Віды невербальнага мыслення. Чаму нельга атаясамліваць мову і мысленне ?

37.3. Гіпотэза "лінгвістычнай адноснасці" Б.Л. Уорфа і Э. Сэпіра.

38. Прыкметы, істотныя для псіхалінгвістычнай класіфікацыі білінгвізму.

38.1. Двухмоўе аўтаномнае – сумешчанае.

38.2. Двухмоўе сіметрычнае – асіметрычнае.

38.3. Двухмоўе перцэптыўнае – прадуктыўнае.

39. Інтэрферэнцыя і механізмы яе ўзнікнення.

39.1. Беларуская-руская і руска-беларуская інтэрферэнцыя ў фанетыцы.

39.2. Беларуская-руская і руска-беларуская інтэрферэнцыя ў марфалогіі і словаўтварэнні.

39.4. Беларуская-руская і руска-беларуская інтэрферэнцыя ў сінтаксісе.

39.5. Беларуская-руская і руска-беларуская інтэрферэнцыя ў лексіцы.

39.6. “Ілжывыя (фальшывыя) сябры перакладчыка” як фактар лексіка-семантычнай інтэрферэнцыі.

39.7. З'ява гіперкарэктнасці і механізмы яе ўзнікнення.

Лекцыі XV-XVI. Гістарычнае змяненне мовы

40. Прычыны змен у мове.

- 40.1. Унутрымоўныя фактары моўных змен.
- 40.2. Пазамоўныя (сацыяльныя і псіхалагічныя) фактары моўных змен.
- 40.3. Фактар "эканоміі намаганняў" у моўных зменах.

41. Моўны кантакт і ўзаемны ўплыў моў як галоўны фактар моўнай эвалюцыі.

- 41.1. Дывергенцыя і канвергенцыя моў.
- 41.2. Паняцце аб субстраце (азначэнне, этымалогія тэрміна, прыклад).
- 41.3. Паняцце аб суперстраце (азначэнне, прыклад).
- 41.5. Паняцце аб адстраце (азначэнне, этымалогія тэрміна, прыклад).

42. Гістарычныя змены на асобных узроўнях моўнай структуры.

42.1. Прычыны і характар змен у фанетыка-фаналагічнай арганізацыі мовы.

- 42.2. Прычыны і характар змен у граматыцы.
- 42.3. Прычыны і характар змен у лексіцы).

43. Аб ацэнках гістарычнага развіцця моў.

- 43.1. Ці ёсць агульныя накірунак у развіцці граматычнай будовы моў?
- 43.2. Ці ёсць "прагрэс" або "рэгрэс" у развіцці моў?
- 43.3. Накірункі эвалюцыі моваў свету і моўнага існавання чалавецтва.
- 43.4. У чым дасканаласць мовы?

Б. ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ (МАТЭРЫЯЛЫ ДА ПРАКТЫЧНЫХ (СЕМІНАРСКИХ) ЗАНЯТКАЎ)

ТЭМЫ І ПРЫКЛАДНЫ ПЛАН ПРАКТЫЧНЫХ ЗАНЯТКАЎ

I. Асноўныя палажэнні структуралізму. Мова, маўленне, маўленчая дзейнасць (агульнае паняцце пра яе). Функцыі мовы і маўлення. Тэорыя маўленчых актаў.

II. Семіётыка.

1. Паняцце пра знак. Віды знакаў.
2. Віды знакавых сістэмаў. Адрозненне мовы ад іншых знакавых сістэмаў.
3. Аспекты плану зместу.

III. Лексікалогія. Лексічныя універсаліі.

1. Значэнне слова. Тыпы лексічных значэнняў.
2. Лексіка-семантычная сістэма. Сістэмныя адносіны ў лексіцы.
3. Фразелогія. Парэміялогія.

IV. Граматыка (пачатак).

1. Граматычнае і лексічнае значэнне. Лексікалізацыя і граматыкалізацыя.
2. Граматычная форма, катэгорыя, спосабы, грамема.
3. Часціны мовы.
4. Аналітызм і сінтэтызм.
5. Аглюцінацыя і фузія.

V. Граматыка (заканчэнне). Структурная тыпалогія

1. Сінтаксіс. Сказ. Выказванне. Словазлучэнне. Сінтаксічная сувязь.
2. Прэдыкатыўнасць, мадальнасць, прапазіцыя.
3. Парадак слоў. Актуальнае члянэнне.
4. Узроўні мовы. Ізамарфізм.

VI. Сацыялінгвістычная і генеалагічная класіфікацыі.

1. Сацыяльная прырода мовы.
2. Моўныя сітуацыі.
3. Камунікатыўныя рангі.
4. Літаратурная мова і дыялекты. Кадыфікацыя. Норма і варыянты.
5. Кампаратывістыка і параўнальна-гістарычны метада.
6. Генеалагічная класіфікацыя. Моўная сям'я, моўны саюз, моўны тып

VII. Псіхалінгвістыка – 1.

1. Асновы нейралінгвістыкі.
2. Дзіцячае маўленне.
3. Параджэнне і ўспрыманне маўлення.
4. Афазіі.

VIII. Псіхалінгвістыка – 2.

1. Мова і пазнанне.
2. Білінгвізм.

3. Праблемы выкладання роднай і замежнай (блізкароднаснай, іншай) мовы.
4. Невербальнае мысленне.
5. Мова, логіка, мысленне. Гіпотэза лінгвістычнай адноснасці.

IX. Змены ў мове. Метады даследавання мовы.

1. Прычыны і перадумовы моўных зменаў.
2. Змены па ўзроўнях.
3. Метад, методыка, метадалогія.
4. “Традыцыйныя” метады (апісальны, супастаўляльны, гістарычны, лінгвагеаграфічны).
5. “Новыя” метады (статыстычныя, псіхалінгвістычныя, кампаненты і семны аналіз, метады трансфармацый).

X. Падагульняльная кантрольная работа. Ліквідацыя запазычаннасцяў. Разбор складаных экзаменацыйных пытанняў.

XI. Разбор падагульняльнай кантрольнай работы. Рашэнне задач. Ліквідацыя запазычаннасцей. Разбор складаных экзаменацыйных пытанняў.

Тэма 1. Асноўныя палажэнні структуралізму. Тэорыя маўленчых актаў

1. Падрыхтаваць адказы па тэмах:

1.1. Мова, маўленне, маўленчая дзейнасць. Функцыі мовы і маўлення. Адзінкі мовы і маўлення. Тэорыя маўленчых актаў.

1.2. Па экзаменацыйных пытаннях 1—3, 11.

2. Выканаць заданні.

2.1. Па “Сб. задач по введению в языковедение” Б.Ю. Нормана (Мн., 1989): № 1.8, 1.42, 1.52; па Норман-2004: 2.8, 2.9, 2.37

2.2. (49) Представим себе следующую ситуацию. Некто (назовем его X) входит в комнату, в которой уже находятся несколько человек, и, последовательно обходя их, здоровается с каждым за руку, напр., «Здравствуйте, Петр Васильевич». Но вдруг очередному человеку (пусть Y) он (X) руки не подает, а говорит примерно следующее: «А с Вами мы уже здоровались (или виделись)». Зачем он (X) это говорит? Ведь и сам X, и Y об этом знают?

2.3. (413) Подъезжая к нужной Вам остановке, Вы спрашиваете впереди стоящего человека: «Вы выходите?» – «Нет», – отвечает он и не двигается с места. В чем неестественность, «неправильность» данной ситуации? Какова ее языковая природа?

2.4. (418) Очень часто человек начинает разговор со слов типа *послушай(те), знаешь что, знаете ли, видите ли* или с обращения к собеседнику по имени, хотя рядом с тем никого нет, так что это обращение тоже не имеет особого смысла. Для чего говорящий это делает?

2.5. Запішыце розныя фразы, накіраваныя на тое, каб Ваш брат (тата, муж) схадзіў ў краму па хлеб.

2.6. Апішыце тры прыклады ўскосных маўленчых актаў.

3. Рэфераты для жадаючых (10 хвілін): 1) Маўленчы акт і функцыі мовы ў канцэпцыі Р.В. Якабсона” (па арт. “Лінгвістыка і паэтыка” ў зб. «Структурализм: за и против». М., 1975); 2) Маўленчы акт і функцыі мовы ў канцэпцыі А.К. Кіклевіча (па “Лекцыі № 2” у яго кн. «Лекции по функциональной лингвистике». Мн., 1999); 3) Функцыі мовы і маўлення ў канцэпцыі А.Я. Міхневіча (па яго кн. “Выбраныя працы”. Мн., 2006 ці па зб. “Пытанні білінгвізму і ўзаемадзеяння моў”. Мн., 1982); 4) Сучасныя падыходы да праблемы “мова і мысленне”.

Тэма 2. Семіётыка

1. Узнавіце паняцці:

1.1 знак, структура знака, семіятычны трохкутнік, сігніфікат, рэферэнт, план зместу, план выражэння, сістэмныя адносіны паміж знакамі, семіётыка, матываванасць, віды знакаў паводле фізічнай прыроды і матываванасці.

1.2. экзаменацыйныя пытанні 6—10.

2. Прывядзіце па два прыклады знакавых сістэм для наступных класаў семіётык:

- а) аптычныя штучныя семіётыкі
- б) аптычныя натуральныя, але не прыроджаныя
- в) аптычныя біялагічныя;
- д) слыхавыя натуральныя, але не прыроджаныя;
- е) слыхавыя штучныя;
- ж) семіётыкі, план выражэння якіх успрымаецца дотыкам;
- з) небіялагічныя семіётыкі, якія ўспрымаюцца органамі нюху;
- і) небіялагічныя семіётыкі, якія ўспрымаюцца органамі смаку;
- к) семіётыкі са знакамі рознай фізічнай прыроды;
- л) семіётыкі больш складаныя, чым мова.

3. Пералічаныя знакі размяркуйце на індэксы, іконы і сімвалы, вылучыце тыпы пераносных значэнняў: чырвоны крыж “хуткай дапамогі”, крыж у хрысціянстве, знак “уезд забаронены”, знак “Асцярожна: дзеці!”, эмблема Алімпійскіх гульняў, зялёныя пагоны пагранічнікаў, школьная форма, форма

футбалістаў, абазначэнні золата, нафты, марганца на геаграфічных картах, абазначэнне аэрапорта, вакзала на плане горада (раёна), пацісканне рукі, ківок як знак згоды, уставанне як знак вітання, ладан у царкве, ялей у праваслаўным абрадзе сабаравання; словы *рабіна, дзеяслоў, глагол, думаць, ісці, хадзіць, свісцець, пасвістваць, свістульца, ба! бацюхны!, вох!, язык ‘палонны’, язык ‘металічны стрыжань колакала’, языкасты.*

4. Адказыце на пытанні.

3.1. Якая розніца паміж словамі *певень* і *кукараку*, *кошка* і *мяў*, *гаўкаць* і *лаяць* з пункту гледжання адносінаў між планам выражэння і планам зместу?

3.2. Якая ўласцівасць моўнага знака відаць з супастаўлення бел. *час*, рус. *время*, англ. *time*, нем. *Zeit*?

3.3. Якую выснову пра ўласцівасці моўнага знака можна зрабіць, аналізуючы карані слоў: *бег* – *бяжыць*, *рука* – *ручка*?

5. Рашыце задачы па Норман-2004: 1.33, 1.36, 1.42

6. Рэфераты для жадаючых (10 хвілін): 1) Семантычная канцэпцыя С.І. Карцэўскага; 2) Вучэнне пра знакі і фігуры Л. Ельмслева і В.У. Мартынава; 3) Мовы жывёл; 4) Сувязь паміж гукам і значэннем, гукасімвалізм.

Тэма 3. Лексікалогія. Лексічныя ўніверсаліі

1. Падрыхтавацца да абмеркавання экзаменацыйных пытанняў № 15–22.

2. Адказаць на пытанні:

2.1. Якія класіфікацыі фразелагізмаў вам вядомыя?

2.2. Якія крытэрыі фразеалагічнасці вам вядомыя?

2.3. Як суадносяцца гук і гучанне слова? Што такое “матываваныя словы”? Прыклады.

2.4. Чаму большасць слоў любой мовы шматзначныя? Што такое “тэрмін”?

2.5. Што такое “сінанімічны рад”? Канечная ці бесканечная колькасць слоў у радзе? Які прынцып размяшчэння слоў у сінанімічным радзе? Як называецца першае слова ў радзе?

3. Выканаць заданні: па “Сб. задач по введению в языковедение” Б.Ю. Нормана 1989 (2004): № 3.1=4.7, 3.7=4.16, 3.10=4.23, 3.14=4.27, 3.16=4.29, 3.17=4.30, 3.21–3.23=4.34–4.35, 3.40=4.57, 3.42=4.60, 3.51=4.76, 3.111=4.165, 3.112=4.166. І 4.80, 4.81.

3.106 (5 выказаў размеркаваць па групам з улікам крытэрыяў фразеалагічнасці),.

4. Рэфераты для жадаючых (10 хвілін): 1) Лінгвакразнаўчы кірунак у лінгвістыцы; 2) Моўная карціна свету; 3) Тэорыя значэння А.А. Патабні (ці: В. Гумбальта); 4) Полевая арганізацыя лексікі; 5) Тэорыі прататыпаў (Тэорыі прымітываў).

Тэма 4. Граматыка (пачатак)

1. Падрыхтавацца да абмеркавання экзаменацыйных пытанняў № 23–30.

2. Адказаць на пытанні:

2.1. Што такое “марфема”? Якія віды марфем вы ведаеце? Чым яны адрозніваюцца?

2.2. Што такое граматычная форма, граматычнае значэнне, граматычная катэгорыя, грамема?

2.3. Якія віды значэнняў у мове вы ведаеце? Дайце азначэнні, прывядзіце адрозненні.

2.4. Што такое “лексікалізацыя”, “граматыкалізацыя”?

2.5. Пералічыце спосабы выражэння граматычных значэнняў. Што такое “нулявы граматычны паказчык”?

2.6. Якая розніца паміж сінтэтычнымі і аналітычнымі сродкамі выражэння граматычных значэнняў? Якая класіфікацыя моў звязана з гэтым? Як вызначыць тып мовы?

2.7. Што такое “аглютынацыя”, “фузія”? Прыклады. Як вызначыць тып мовы?

2.8. Як устанавіць, да якой часціны мовы належыць нейкае слова? Якія крытэрыі?

2.9. У чым своеасаблівасць часцін мовы ў розных мовах свету?

2.10. Што такое “пераход з адной часціны мовы ў іншую”? Прыклады.

2.11. Назавіце марфалагічныя ўніверсаліі.

3. Выканаць заданні: па “Сб. задач по введению в языковедение” Б.Ю. Нормана, Мн., 1989 (≈М., 2004): № 4.1=5.5, 4.6=5.11, 4.9=5.13, 4.22=5.60+5.61, 4.110=5.158, 4.114, 4.128, 4.138=5.188, 4.147, 4.159=2.237, 4.173, 6.33=6.16, 6.34=6.17+6.19...6.21, 6.38=6.27, 6.40=6.29.

Тэма 5. Граматыка (заканчэнне). Структурная тыпалогія

1. Падрыхтавацца да абмеркавання экзаменацыйных пытанняў № 10, 31–32, 50–55.

2. Адказаць на пытанні:

- 2.1. Што такое “сінтаксіс”? Назавіце яго прадмет і задачы.
  - 2.2. Чым словазлучэнне адрозніваецца ад сказа?
  - 2.3. Назавіце віды і спосабы сінтаксічнай сувязі.
  - 2.4. Што такое “камунікатыўная напоўненасць”, “прэдыкатыўнасць”, “мадальнасць”, “прапазіцыя”?
  - 2.5. Якія кампаненты прапазіцыі вам вядомыя?
  - 2.6. Якія функцыі парадку слоў вы ведаеце?
  - 2.7. Што такое “моўная сям’я”, “моўны саюз”, “моўны тып”? Прывядзіце прыклады.
  - 2.8. Якія класы тыпалагічных падабенстваў вам вядомыя? Прыклады.
  - 2.8. Адкажыце на экзаменацыйныя пытанні 53–55.
3. Выканаць заданні: па “Сб. задач по введению в языковедение” Б.Ю. Нормана, Мн., 1989 (≈М., 2004): № 4.170=5.246, 4.171=5.247, 4.178=5.262, 4.179=5.263, 6.41=6.30, 6.46=6.35, 6.47, 6.52=6.48.

Тэма 6. Сацыялінгвістычная і генеалагічная класіфікацыі

1. Падрыхтавацца да абмеркавання экзаменацыйных пытанняў № 4, 42–49.
2. Выканаць заданні:
  - 2.1. № 3–5, 17 на ксеракопіі.
  - 2.2. Па “Сб. задач по введению в языковедение” Б.Ю. Нормана (Мн., 1989): № 6.20, 6.22, 6.23, 6.25–6.27, 6.30, 6.31.
  - 2.3. Размяркуйце па сем’ях наступныя мовы (а індаеўрапейскія і па групах). Вызначце іх камунікатыўныя рангі: санскрыт, абхазская, баскская, украінская, туркменская, алтайская, італьянская, ірландская, венгерская, аварская, чувашская, тамільская, эскімоская, майя, калмыкская, фінская, партугальская, пруская, дацкая, польская, кіргізская, бенгалі, в’етнамская, маёры, цыганская, малдаўская, курдская.
  - 2.4. Размяркуйце па сем’ях наступныя мовы (а індаеўрапейскія і па групах). Вызначце іх камунікатыўныя рангі: таджыкская, ідыш, тахарская, албанская, палавецкая, алеуцкая, чукоцкая, мегрэльская, руская, фінікійская, англійская, сіндхі, персідская, татарская, узбекская, скіфская, іспанская, мардоўская, чэшская, брэтонская, армянская, сванская, эстонская, асецінская, балгарская, бурацкая, бурская, тыбецкая, яванская, кашубская.

Тэма 7-8. Псіхалінгвістыка

1. Падрыхтавацца па экзаменацыйных пытаннях № 34–41.
 Узнавіце паняцці: *аўтаномны* - *сумешчаны білінгвізм*; *сіметрычны* - *асіметрычны білінгвізм*; *рэцэптыўны* - *прадуктыўны білінгвізм*;

інтэрферэнцыя; гіперкарэктнасць; “фальшывыя сябры перакладчыка”; трасянка; суржык.

2. Патлумачце, як маглі ўзнікнуць наступныя з’явы (неправільныя з нарматыўнага пункту гледжання). Якому ўзроўню моўнай сістэмы належыць кожны выпадак інтэрферэнцыі?

2.1. У беларускім маўленні асобы з асноўнай мовай рускай: *р'еч'аіснасць, аграда, аўраг, узкае кола, лагічаскі, ігнарыраваць, убягаець, узнагародзілі мядаллю, будзець рад, Лёха Кузьмянок па прозвішчу Кузя, сахарныя буракі, южна-заходні напрамак, паляваў са сваёй сабакай, у дзіцячым садзе, павіншаваў ад імені рэктарату, страшэнная боль, жаніўся на Марысі, пачалася стральба, рыбны салат, не далучыўшыся краіны, загадчык кафедрай, хачу вас падзякаваць, дайце два прыклада, пазваночны слуп, а не замнога будзе?*

2.2. У рускай мове асобы з асноўнай мовай беларускай: *журавель, крапіва, некотóрыя, румка, крiша, абгороживание, хочут, ляжь, бежите, пришел с Серожем, вести с Москвы, с нас смеялись, пришел со школы, вчера снила, учится на доктора, болит в руку, ему это не болит, а не замнога будет?*

3. Прывядзіце прыклады руска-беларускай інтэрферэнцыі на ўзроўні: а) фанетыкі; б) марфалогіі; в) сінтаксісу; г) лексікі. Дайце прыклады гіперкарэктнасці ў беларускім маўленні білінгва, у рускім маўленні білінгва.

4. Запішыце прыклады міжмоўных амонімаў (“несапраўдныя сябры перакладчыка”): а) руска-беларускія; б) беларуска-англійскія; в) руска-польскія; г) руска-балгарскія; д) руска-царкоўнаславянскія і г.д.

5. Рэфэраты для ахвотнікаў (10–15 хвілін):

1. Неэквівалентнасць пазнання і маўленча-мысленчых працэсаў. Генетычныя і псіхафізіялагічных асновы мовы і мыслення.

2. Асноўныя этапы развіцця псіхалінгвістыкі.

3. Метады псіхалінгвістыкі.

4. Ступені і прычыны разумення/неразумення паведамлення.

5. Афазіялогія і яе значэнне для вывучэння мовы і свядомасці.

6. Асноўныя ідэі і вынікі даследаванняў А.Р. Лур'я.

7. Асаблівасці дзіцячага маўлення і яго значэнне для навукі і практыкі.

8. Псіхалінгвістыка і вывучэнне роднай (замежнай) мовы.

9. Білінгвізм з пункту гледжання псіхалінгвістыкі. Псіхалінгвістычныя механізмы змяшэння моў.

Тэма 9. Змены ў мове. Метады даследавання мовы

1. Падрыхтавацца да абмеркавання экзаменацыйных пытанняў № 34, 56–60.

2. Выканаць заданні:

2.1. № 10–13 на ксеракопіі.

2.2. Па “Сб. задач по введению в языковедение” Б.Ю. Нормана (Мн., 1989): № 4.147, 4.153, 4.159, 6.28, 6.29.

2.3. Размяркуйце па групам наступныя індаеўрапейскія мовы. Вызначце іх камунікатыўныя рангі: англійская, армянская, асецінская, афганская, афрыкаанс, беларуская, бенгалі, брэтонская, гальская, гоцкая, грэчаская, ірландская, ісландская, іспанская, кашубская, латгальская, латышская, лацінская, літоўская, македонская, малдаўская, нямецкая, палабская, польская, правансальская, румынская, руская, рэта-раманская, санскрыт, славацкая, таджыкская, талышская, французская, фрызская, хецкая, цыганская, чэшская, шатландская, шведская.

2.4. Параўнайце два сказы: *Поўны аўтобус людзей загінуў у гэтай катастрофе; Аўтобус тых людзей, што прыехалі на экскурсію, патрабуе рамонт.* Аднолькавы ці розны сэнс тут мае спалучэнне *аўтобус людзей*? Дакажыце сваё меркаванне фармальнымі сродкамі.

2.5. Выкарыстоўваючы метады субстытуцый, пакажыце розніцу між дзвюма групамі дзеясловаў: *бегчы, везці, весці, каціцца, лезці, ляцець, плыць, паўзці і бегаць, вазіць, вадзіць, катацца, лазіць, лётаць, плаваць, поўзаць.*

2.6. Выкарыстоўваючы метады субстытуцый, пакажыце розніцу між дзвюма групамі дзеясловаў: *чытаць, напісаць, майстраваць, выкапаць, падрэзаць, лаічыцца, пасвіць, прытуліць.*

2.7. Выкарыстоўваючы метады трансфармацый, вылучыце дзве групы спалучэнняў: *валасы жытняга колеру, палена сухіх дроў, профіль антычнага характа, будынак сучаснай архітэктуры, выклік перадавой брыгады, вынік патрэбнай якасці.*

2.8. Выкарыстоўваючы метады трансфармацый, вылучыце дзве групы спалучэнняў: *кужаль віцебскага льну, кашуля зялёнага шоўку, вада саланаватага смаку, кілаграм іспанскага вінаграду.*

2.9. Выкарыстоўваючы метады трансфармацый, вылучыце некалькі груп спалучэнняў: *дзед з чырвоным носам, шафа з новай вопраткай, вартавы з французскай стрэльбай, кош з гарачым вугалем, аўтамабіль з залацістым сцяжком, хаты з саламянымі стрэхамі, капітан з перавязанай рукой, паліца з лінгвістычнымі слоўнікамі.*

2.10. Пры дапамозе сінтаксічных пераўтварэнняў дакажыце неадназначнасць некаторых фраз:

Гэтую даліну мы ведаем. У той вечар мора моцна хвалявалася. Няварта было яму пасылаць факс. Запрашэнне прыйшло ўчора. Дапамога арміі – неабходная рэч. Хто прысутнічаў пры запрашэнні пісьменніка? Пospех надаў ім бадзерасці. Прыехала сястра Мікалая з Бярозаўкі. Васіль стаў чытаць выразна надрукаваныя радкі. На хутар вяла лясная сцежка. Яму трэба пазваніць. Васілю можна давяраць. Выступіць вечарам ён адмовіўся. Карабель абстраляў форт. Сямён разбіў талерку.

В. РАЗДЗЕЛ КАНТРОЛЯ ВЕДАЎ (МАТЭРЫЯЛЫ ДЛЯ АТЭСТАЦЫІ)

ПЫТАННІ ДА ЭКЗАМЕНА

1. Структура мовазнаўства. Мовазнаўства агульнае і прыватнае; сінхроннае і дыяхранічнае; тэарэтычнае і прыкладное; знешняя і ўнутраная лінгвістыка. Галіны мовазнаўства, якія даследуюць асобныя ўзроўні мовы. “Пагранічныя” навукі: сацыялінгвістыка, псіхалінгвістыка, матэматычная лінгвістыка, этналінгвістыка, лінгвакультуралогія.
2. Месца лінгвістыкі сярод навук аб чалавеку і грамадстве. Сувязі мовазнаўства з семіётыкай, псіхалогіяй, гісторыяй, культуралогіяй. Мовазнаўства і інфарматыка. Сувязі мовазнаўства з філасофіяй: асноўныя пытанні філасофіі мовы; асноўныя філасофскія праблемы, якія патрабуюць звароту да лінгвістыкі. Своеасаблівасць мовы як грамадскай з’явы.
3. Асноўныя функцыі мовы: камунікатыўная і пазнавальная. Асноўныя функцыі маўлення: рэгулятыўная, эматыўная, фатычная, метамоўная, эстэтычная (паэтычная).
4. Кампаратывістыка, яе ўзнікненне і развіццё. Параўнальна-гістарычны метада. Генеалагічная класіфікацыя моў. Асноўныя сем’і моў свету. Групы індаеўрапейскай сям’і.
5. “Курс агульнай лінгвістыкі” Ф. дэ Сасюра (1916) і яго ўплыў на сучаснае мовазнаўства. Асноўныя палажэнні структуралізму. Сінхранія і дыяхранія. Узаемасувязь сінхроннага і дыяхранічнага падыходаў да вывучэння мовы.
6. Семіётыка. Знакавы характар любых сродкаў захоўвання і перадачы інфармацыі ў прыродзе і грамадстве. Дэфініцыя і структура знака. Субзнакі (фігуры, дыстынктары, экспаненты).
7. Асноўныя класіфікацыі знакаў. Тыпы знакаў у залежнасці ад характару сувязі азначаючага і азначаемага ў розных знакавых сістэмах. Знакі-індэксы (сімптомы), знакі-іконы (копіі) і знакі-сімвалы ў мове.
8. Моўны знак, яго спецыфічныя рысы. Аспекты плана зместу моўнага знака: дэнататыўны, сігніфікатыўны, прагматычны, сістэмны.
9. Асноўныя класіфікацыі знакавых сістэм. Тыпы знакавых сістэм у залежнасці ад фізічнай прыроды азначаючага. Тыпы знакавых сістэм у залежнасці ад паходжання: біялагічныя (прыроджаныя); небіялагічныя, але прыродныя; штучныя. Іншыя класіфікацыі знакавых сістэм.
10. Своеасаблівасць мовы як знакавай сістэмы. Семіятычныя універсаліі (звязаныя з рысамі чалавечай мовы як своеасаблівай знакавай сістэмы).

11. Супрацьпастаўленне і адзінства мовы і маўлення. Адзінкі мовы і маўлення: фанема / алафон (гук); графема / алаграф; марфема / аламорф; лексема / алалекса; семема / аласема.
12. Сістэмны характар мовы. Структура мовы. Функцыі моўных адзінак. Віды адносін паміж адзінкамі мовы. Паняцце значымасці ў канцэпцыі Ф. дэ Сасюра.
13. Тэорыя апазіцый і яе значэнне для даследавання фаналогіі, граматыкі, лексікі і іншых гуманітарных аб'ектаў. Прынцыпы класіфікацыі апазіцый: чыстыя / змешаныя; бінарныя / тэрнарныя / чатырохчленныя; прыватныя / эквівалентныя / градуальныя; прапарцыянальныя / ізаляваныя.
14. Фаналагічная сістэма і яе падсістэмы. Фанетыка-фаналагічныя універсаліі.
15. Слова як знак. План выражэння і план зместу (значэнне) слова. Лексічнае і граматычнае значэнне. Лексічнае значэнне ЛСВ (семема) як сума інтэгральных і дыферэнцыйных сем. Кампанентны аналіз.
16. Семантычны трохвугольнік Огдэна-Рычардса. Суадносіны паміж прадметам, значэннем слова і паняццем. Агульная і прыватная прадметная аднесенасць (дэнатат і рэферэнт). Бездэнататная лексіка. Уласныя імёны.
17. Тыпы лексічных значэнняў слова (прамае – пераноснае, дэнататнае – бездэнататнае, свабоднае – звязанае, кантаванае – некантаванае). Паняцце канатацыі. Канатацыя індывідуальная і нацыянальна-спецыфічная. Залежнасць лексічнага значэння слова ад: а) моўнай сістэмы, б) культуры народа, в) кантэксту.
18. Паняцце пра лексіка-семантычную сістэму мовы. Сінтагматычныя адносіны ў лексіцы. Свабодныя і фразеалагічна звязаныя значэнні. Спалучальнасць (валентнасць) слова. Дыстрыбуцыя. Дыстрыбутыўны аналіз.
19. Парадыгматычныя адносіны ў лексіцы, іх віды. Гіпанімія, яе віды. Гіпонімы, гіперонімы, гетэронімы. Сінанімія, сінонімы, іх віды. Антанімія, віды антонімаў. Энантыясемія. Аксюмаран.
20. Сістэмныя адносіны ў лексіцы. Тэматычная група, лексіка-семантычная група, лексіка-семантычнае поле.
21. Асноўныя спосабы намінацыі ў мовах свету. Своеасабліваць моў у залежнасці ад найбольш распаўсюджанага спосабу ўтварэння новых слоў.
22. Фразеалогія як навука. Фразеалагізм: дэфініцыя, віды. Крытэрыі фразеалагічнасці.
23. Моўная семантыка. Моўная карціна свету і яе антрапаморфны характар. Віды значэнняў у мове: лексічнае, дэрывацыйнае, граматычнае. Граматычнае значэнне, яго адрозненні ад лексічнага. Дэфініцыя.
24. Суадносіны паміж лексікай і граматыкай у мове. Лексікалізацыя і граматыкалізацыя. Словаўтваральныя катэгорыі. Асабліваць адлюстравання свету ў граматычнай семантыцы. Суадносіны граматычнай і лексічнай семантыкі ў розных мовах свету.

25. Граматыка: дэфініцыя, прадмет, задачы. Складнікі граматыкі: словаўтварэнне, марфалогія, сінтаксіс. Асноўныя паняцці граматыкі: грамема (граматычнае значэнне), граматычная форма, славаформа. Тыпы граем.
26. Граматычная катэгорыя. Тыпы граматычных катэгорый. Своеасаблівасць граматычных катэгорый у розных мовах свету.
27. Спосабы выражэння граматычных значэнняў.
28. Граматычная форма. Сінтэтычныя і аналітычныя граматычныя формы. Марфалагічныя тыпы моў: ізалюючыя, аналітычныя, сінтэтычныя, полісінтэтычныя (інкарпарыруючыя). Колькасны метады вызначэння ступені сінтэтызма-аналітызма мовы.
29. Аглютынацыя і фузія. Аглютынацыйныя і фузійныя (флекцыйныя) мовы. Колькасны метады вызначэння ступені аглютынацыйнасці-фузійнасці мовы.
30. Марфалогія і сінтаксіс як часткі граматыкі. Розны характар марфалогіі моў свету. Часціны мовы, крытэрыі іх вылучэння. Своеасаблівасць часцін мовы ў розных мовах свету. Марфалагічныя універсаліі.
31. Сінтаксіс, яго прадмет і задачы. Словазлучэнне і сказ як адзінкі сінтаксісу. Віды і спосабы сінтаксічнай сувязі.
32. Камунікатыўная напоўненасць, прэдыкатыўнасць, мадальнасць як ўласцівасці сказа. Прапазіцыя як семантычны інварыянт сказа. Кампаненты прапазіцыі. Семантычны сінтаксіс.
33. Суджэнне як сігніфікат сказа. Суджэнне і сказ: падабенствы і адрозненні. Актуальнае члянэнне сказа.
34. Асноўныя палажэнні генератыўнай лінгвістыкі. Паняцце глыбіннай і паверхневай структуры. Паняцце трансфармацыі. Трансфармацыйны метады. Метады непасрэдных складнікаў. Метады субстытуцыі.
35. Мова і асноўныя пазнавальныя працэсы: успрыманне; уяўленне; абстрактнае мысленне; аперацыі з памяццю. Сучасныя падыходы да праблемы “мова і мысленне”. Неэквівалентнасць пазнання маўленча-мысліцельным працэсам.
36. Псіхалінгвістычная трактоўка мовы як прылады для параджэння і ўспрымання тэкстаў (маўлення). Метады даследавання праблемы. Асацыяцыйныя слоўнікі.
37. Вучэнне Л.С.Выгоцкага аб унутраным маўленні. Асноўныя этапы параджэння маўлення.
38. Асноўныя этапы ўспрымання маўлення. Сувязь працэсаў параджэння і ўспрымання маўлення. Паняцце прэсупазіцыі і прычыны неразумення паведамлення.
39. Лінгвапсіхалагічныя праблемы прадстаўлення ведаў. Асноўныя ідэі кагнітыўнай лінгвістыкі і кагнітыўнай псіхалогіі.

40. Афазіялогія і яе значэнне для даследаванняў мовы і свядомасці. Ідэі і метады нейралінгвістыкі (Р.В.Якабсон, А.Р.Лурья). Даследаванні дзіцячага маўлення і іх месца ў псіхалінгвістыцы.
41. Псіхалінгвістычныя механізмы змяшэння моў. Інтэрферэнцыя і “ілжэсябры перакладчыка”. Двухмоўе з пункту гледжання псіхалінгвістыкі (білінгвізм). Псіхалінгвістычныя тыпы білінгвізму.
42. Расы, этнасы, мовы. Суадносіны этнічнай, лінгвістычнай і палітычнай карт свету. Абавязковыя і факультатыўныя прыметы этнасу (народа). Мова і дыялект.
43. Шматмоўныя соцыумы і іх віды (монаэтнічныя і поліэтнічныя). Моўныя сітуацыі, іх віды. Дыгласія.
44. Функцыянальная (соцыялінгвістычная) тыпалогія моў. Камунікатыўныя рангі моў.
45. Мовы міжэтнічных зносін: лінгва франка, кайнэ, пиджыны. Крэольскія мовы. Штучныя мовы-пасрэднікі. Інтэрлінгвістыка.
46. Нацыянальна-моўная палітыка. Прававы статус і юрыдычныя рангі моў.
47. Агульнанародная мова і формы яе існавання. Паняцце аб нарматыўна-стылістычнай сістэме мовы. Прырода моўных норм.
48. Тыпалагічныя адрозненні паміж літаратурнымі мовамі. Фактары, якія вызначаюць своеасаблівасць літаратурных моў.
49. Мова і культура. Агульначалавечы культурны кампанент і этнанацыянальнае ў моўнай семантыцы. Нацыянальна-культурная спецыфіка маўленчых паводзін. Гіпотэза лінгвістычнай адноснасці. Мова і рэлігія.
50. Генетычныя, арэальныя і тыпалагічныя фактары, якія абумоўліваюць падабенства моў. Спосабы сістэматызацыі моў паводле падабенства і адпаведныя ім класы моў: моўная сям’я, моўны саюз, моўны тып.
51. Класы тыпалагічных падабенстваў: тыпалагічная заканамернасць, моўны тып, лінгвістычная універсалія. Асноўныя накірункі тыпалагічных даследаванняў: тыпалагічныя класіфікацыі; характаралогія моў; пошукі універсалій; параўнальныя і кантрастыўныя даследаванні.
52. Прынцыпы сістэматызацыі універсалій: індуктыўныя / дэдуктыўныя; абсалютныя / статыстычныя; простыя / імплікацыйныя; моўныя / маўленчыя; статычныя / дыяхранічныя; універсаліі, якія датычаць асобных узроўняў мовы.
53. Фанетыка-фаналагічная тыпалогія моў. Распаўсюджаныя і рэдкія класы гукаў. Тыпы гукавых ланцужкоў і складоў. Фанетыка-фаналагічныя універсаліі.
54. Сінтаксіс як аб’ект тыпалогіі. Кантэнсіўная тыпалогія. Тыпалогія парадку слоў ў сказах і сінтагмах. Сінтаксічныя універсаліі.

55. Лексічная тыпалогія. Прыметы, значымыя для тыпалогіі лексічных сістэм. Лексічныя і лексіка-семантычныя універсаліі.
56. Унутрымоўныя (мова як складанадынамічная сістэма; маўленчае вар'іраванне) і пазамоўныя (сацыяльныя і псіхалагічныя) фактары ў гісторыі моў.
57. Моўныя антыноміі як пастаянныя ўнутраныя фактары змен у мове.
58. Тыпы моўных змен, прынцыпы іх класіфікацыі. Тэмпы моўных змен. Змены ў фанетыцы, граматыцы, лексіцы мовы. Каардынацыя змен на розных узроўнях мовы.
59. Узаемаўплыў паміж мовамі як галоўны фактар моўнай эвалюцыі. Моўны кантакт. Дывергенцыя і канвергенцыя моў. Субстрат, суперстрат, адстрат.
60. Своеасаблівасць мовы на розных ступенях сацыяльнай гісторыі народа. Дыяхранічныя універсаліі. Аб'екты свядомага ўздзеяння грамадства на развіццё мовы і межы такога ўздзеяння.

КАМП'ЮТАРНЫЯ ТЭСТЫ

ЗНАКАВАЯ (СЕМІЯТЫЧНАЯ) КАНЦЭПЦЫЯ МОВЫ

Выберыце ўласцівасць (уласцівасці) знакавых сістэм.

1. немагчымыя сістэмы з аднаго знака
2. знакавыя сістэмы ўзніклі пасля таго, як вынайшлі пісьменнасць
3. адсутнасць знака можа ў сістэме мець функцыю знака
4. колькасць знакаў у сістэме не можа перавышаць 10000

Выберыце ўласцівасці знакавых сістэм.

1. элемент, які заўсёды суправаджае нейкі іншы элемент і самастойна не выкарыстоўваецца, не з'яўляецца знакам
2. змястоўнасць знака адваротна прапарцыянальная яго параўнальнай частаце адносна іншых знакаў той жа сістэмы
3. у сістэме абавязковы нулявы знак
4. знакавыя сістэмы ствараюць людзі

Устанавіце адпаведнасць паміж левай і правай часткамі. Адказ запішыце ў выглядзе: **1Г2А3Б4В**.

1. Дарожныя знакі	А. аптычная штучная семіётыка
2. Званкі ў тэатры	Б. аптычная біялагічная (прыроджаная) семіётыка
3. Мурчанне кошкі	В. семіётыка, у якой план выражэння ўспрымаецца пры дапамозе пачуцця дотыку
4. Танец пчол	Г. слыхавая штучная семіётыка
5. Азбука Брэаля	Д. слыхавая біялагічная (прыроджаная) семіётыка
6. Мова	Е. семіётыка, больш складаная, чым мова
7. Абрад	Ж. натуральная другасная шматузроўневая семіётыка

Выберыце імя вучонага, які зрабіў уклад у развіццё семіётыкі.

1. Ч. Пірс
2. В. У. Вінаградаў
3. Л. У. Шчэрба
4. Я. Ф. Карскі

Выберыце імя вучонага, які зрабіў уклад у развіццё семіётыкі.

1. Ш.Балі
2. Э. Сэпір
3. Ф. дэ Сасюр
4. С. І. Ожагаў

Выберыце правільнае азначэнне знака.

1. графічнае аблічча слова
2. матэрыяльны аб'ект, які людзі выкарыстоўваюць у гутарцы
3. пачуццёва ўспрымальны прадмет, з'ява, прыкмета, якая выступае як прадстаўнік іншага прадмета, з'явы, прыкметы ці выкарыстоўваецца для перадачы, перапрацоўкі і перадачы інфармацыі

Выберыце правільнае азначэнне знака.

1. матэрыяльна-ідэальнае ўтварэнне, якое замяшчае пэўную з'яву рэчаіснасці і служыць для перадачы інфармацыі
2. гукавая абалонка слова
3. хмары на небе

Выберыце ўласцівасці знака.

1. наяўнасць плана выражэння
2. наяўнасць плана зместу

3. сістэмнасць (знак абумоўлены сістэмай)
4. шырокая распаўсюджанасць

Выберыце ўласцівасці знака.

1. наяўнасць плана зместу
2. сціслая форма
3. канвенцыянальнасць
4. узнаўляльнасць

Устанавіце адпаведнасць паміж левай і правай часткамі. Адказ запішыце ў выглядзе: 1Г2А3Б4В.

1. сінтактыка	а. адносіны паміж знакам і пазамоўнай рэчаіснасцю
2. семантыка	б. адносіны паміж знакам і яго карыстальнікамі
3. сігматыка	в. адносіны паміж знакамі пры ўтварэнні знакаў больш высокага ўзроўню
4. прагматыка	г. адносіны паміж знакамі ў сістэме мовы

Выберыце тып знакаў, які можна растлумачыць так: “Знак, створаны на аснове падабенства формы і зместу”.

1. знакі-сімвалы
2. знакі-індэксы
3. знакі-іконы (копіі)
4. знакі-меткі

Выберыце найменні з семіятычнага трохкутніка.

1. мова
2. суб’ект
3. сігнал
4. план выражэння знака

Выберыце знакі-сімвалы.

1. кубак на сталі
2. слова *Радзіма*
3. партрэт, намаляваны алоўкам
4. слова *жук*

Выберыце знакі-індэксы.

1. слова *Бацькаўшчына*
2. слова *мяўкаць*
3. інтанацыя пытання
4. выклічнік *ах!*

Выберыце тып знакаў, які можна растлумачыць так: “Знак, створаны на аснове сумежнасці формы і зместу”.

1. знакі-індэксы
2. знакі-сімвалы
3. знакі-іконы

На рэлігійнай установе вы бачыце знак Ⓒ. Да якога тыпу знакаў ён належыць?

1. ікона
2. індэкс
3. сімвал

На трансфарматарнай будцы вы бачыце знак ⚡. Да якога тыпу знакаў ён належыць?

1. ікона
2. індэкс
3. сімвал

Выберыце знакі-індэксы.

1. слова *манах*
2. інтанацыя
3. выклічнік
4. *цік-так* (перадача гуку гадзінніка)

Якія прыкметы характарызуюць мову як знакавую сістэму?

1. першасная
2. другасная
3. імавернасная
4. дэтэрмінаваная

Якія прыкметы характарызуюць мову як знакавую сістэму?

1. складаная
2. простая
3. штучная
4. натуральная

Выберыце адзінкі, якая з'яўляецца знакам (не ў пэўнай сітуацыі, не як выключэнне, а тыповым знакам).

1. фанемы
2. гукі
3. адкрытыя слогі
4. закрытыя слогі
5. марфемы
6. словы

МОВА І МАЎЛЕННЕ

Выберыце правільную дэфініцыю мовы.

1. словы, літары, гукі, якія ведаюць людзі
2. сістэма знакаў, якая выкарыстоўваецца для зносін, перадачы інфармацыі
3. правільнага адказу няма

Выберыце ўласцівасці мовы ў адрозненне ад маўлення.

1. ідэальная
2. матэрыяльная
3. сацыяльная
4. абстрактная

Выберыце ўласцівасці маўлення ў адрозненне ад мовы.

1. дынамічнае
2. матэрыяльнае
3. кансерватыўнае
4. лінейнае

Выберыце ўласцівасці мовы ў адрозненне ад маўлення.

1. індывідуальная
2. матэрыяльная
3. сацыяльная
4. кансерватыўная
5. зменлівая

Выберыце ўласцівасці маўлення ў адрозненне ад мовы.

1. дынамічнае
2. матэрыяльнае
3. кансерватыўнае
4. абстрактнае

5. патэнцыяльнае

Вызначце, якая функцыя мовы рэалізуецца ў наступным выказванні.

Папутнік-трыпутнік, Ты стаіш пры дарозе, Бачыш старога й малага – Пакажы мне майго мілога.

1. магічная
2. фатычная
3. пазнавальная
4. камунікатыўная
5. намінацыўная
6. няма правільнага адказу

Вызначце, якая функцыя мовы рэалізуецца ў наступным выказванні: «Мінск» (шыльда на пабудове вакзала).

1. няма правільнага адказу
2. рэгуляцыўная
3. магічная
4. фатычная
5. пазнавальная
6. намінацыўная

Вызначце, якая функцыя мовы рэалізуецца ў наступным выказванні: *Падрыхтуйце праязныя білеты для праверкі* (аб'ява ў аўтобусе).

1. магічная
2. няма правільнага адказу
3. фатычная
4. рэгуляцыўная
5. пазнавальная

Вызначце, якая функцыя мовы рэалізуецца ў наступным дыялогу з повесці У.Вайновіча "Жыццё і незвычайная прыгоды салдата Івана Чонкіна"?

Помолчали. Потом Чонкин посмотрел на ясное небо и сказал:

– Сегодня, видать по всему, будет ведро.

– Будет ведро, если не будет дождя, – сказал Лёша.

– Без туч дождя не бывает, – заметил Чонкин.

– А бывает и так, что и тучи есть, а дождя всё равно нету.

– Бывает и так, – согласился Лёша.

На этом они и расстались.

1. няма правільнага адказу
2. этнічная
3. пазнавальная
4. магічная
5. фатычная
6. намінацыўная

Выберыце кампаненты камунікатыўнага акта па Р. Якабсону.

1. адрасат
2. код
3. прылада
4. задума
5. няма правільнага адказу

Калі слоўнікі папаўняюцца неалагізмамі, калі людзі пачынаюць актыўна выкарыстоўваць неалагізмы, то пры гэтым...

1. Код павялічваецца.
2. Код скарачаецца.
3. Тэкст павялічваецца.
4. Тэкст скарачаецца.
5. Даўжыня кода і даўжыня тэксту не змяняецца.

6. Правільнага адказу няма.

Устанавіце адпаведнасць паміж левай і правай часткамі. Адказ запішыце ў выглядзе 1Г2А3Б4В.

1. маўленчая дзейнасць	А. сістэма адзінак і правіл іх спалучэння, вылучаная з захаваных у свядомасці тэкстаў
2. мова	Б. зносіны двух камунікантаў, падчас якіх ажыццяўляецца працэс перадачы інфармацыі
3. тэкст	В. зафіксаванае вытворнае генерацыі і разумення маўлення

Выберыце правільны варыянт.

1. Мова – гэта тэкст, маўленне – гэта код.
2. Мова – гэта код. Маўленне – гэта тэкст.
3. Мова і маўленне – гэта код. Зносіны – гэта тэкст.
4. Мова і маўленне – гэта тэкст. Алфавіт – гэта тэкст.
5. Правільнага адказу няма.

Выберыце адзінкі маўлення.

1. структурная схема сказа
2. фон
3. гук
4. марфема
5. славаформа

МОВА І ГРАМАДСТВА

Мова з'яўляецца класавай формай грамадскай свядомасці.

1. Так.
2. Не.

Народаў свету менш, чым розных моў.

1. Так.
2. Не.

Падзел чалавецтва на расы не мае адносін да генеалагічнай класіфікацыі моў.

1. Так.
2. Не.

Мова – абавязковая прыкмета этнасу.

1. Так.
2. Не.

Што такое літаратурная мова?

1. мова ў яе пісьмовай форме
2. мова найбольш адукаванай часткі грамадства
3. нармалізаваная форма агульнанароднай мовы
4. мова, якая выкарыстоўваецца ў афіцыйных зносінах
5. разнавіднасць агульнанароднай мовы, заснаваная на цэнтральным дыялекце
6. кніжны варыянт агульнанароднай мовы

Выберыце формы існавання, якія належаць літаратурнай мове.

1. кайнэ
2. тэрытарыяльн дыялект
3. сацыяльны дыялект
4. прастамоўе
5. арго
6. прафесіянальны жаргон

Выберыце адрозныя прыкметы літаратурнай мовы.

1. галосных пярэдняга раду не болей двух
2. абавязковасць нормы для ўсіх моўцаў на дадзенай мове
3. абслугоўвае ўсе сферы чалавечай дзейнасці і мае розныя функцыянальныя стылі
4. характарызуецца сацыяльным прэстыжам і служыць аўтарытэтам
5. выкарыстоўваецца ў цэнтральным рэгіёне краіны
6. правільнага адказу няма

Якія з прыведзеных думак ісцінныя?

1. Не ў кожнага народа ёсць свая асобная самастойная літаратурная мова.
2. Кожны народ мае сваю асобную самастойную літаратурную мову.
3. Калі ў народа няма сваёй уласнай літаратурнай мовы, то ён існаваць не можа.
4. Суадносіны "адзін народ – адна мова" абавязковыя для ўсіх моў свету.
5. Правільнага адказу няма.

Выберыце фактары, якія ўплываюць на тыпалагічную своеасаблівасць літаратурных моў.

1. «узрост» літаратурнай мовы, час яе нармавання
2. лінгвістычныя ідэалы нацыянальна-моўнага адраджэння
3. мова і стыль мастацкай літаратуры часоў фарміравання літаратурнай мовы
4. геаграфічнае становішча асноўнай масы носьбітаў дадзенай літаратурнай мовы
5. правільнага адказу няма

НАРОДЫ СВЕТУ І МОЎНЫЯ СІТУАЦЫІ**Дэфініцыя якога тэрміна прыводзіцца ніжэй?**

Функцыянальны тып мовы, які выкарыстоўваецца ў якасці асноўнага сродку штодзённых зносін, з шырокім дыяпазомам камінікатыўны сфер ва ўмовах сацыяльных кантактаў паміж носьбітамі розных дыялектаў.

1. крэольская мова
2. унутранае маўленне
3. правільнага адказу няма
4. кайнэ
5. арга
6. мова-рэцыпіент

Дэфініцыя якога тэрміна прыводзіцца ніжэй?

Адначасовае існаванне ў грамадстве дзвюх моў ці дзвюх форм адной мовы, якія прымяняюцца ў розных функцыянальных сферах, калі адна з моў (адна з форм) ацэньваецца як больш прэстыжная ("высокая").

1. дыгласія
2. двухмоўе
3. білінгвізм
4. інтэферэнцыя
5. дыскурс
6. субкультура
7. правільнага адказу няма

Устанавіце адпаведнасць паміж левай і правай часткамі. Адказ запішыце ў выглядзе 1Г2А3Б4В.

1. Федэралізм, сепаратызм, апертэйд, шавінізм, сепаратызм, этнамоўная дыскрымінацыя, карэнізацыя
2. Унітарызм, інтэрнацыяналізм, "плавільны кацёл", мультыкультуралізм, мультылінгвізм, этнамоўны плюралізм, постэтнізм

А. Стратэгіі унітарнай моўнай палітыкі

Б. Стратэгіі моўнай палітыкі, накіраваныя на нацыянальную адасобленасць

З дапамогай дадзеных ніжэй тэрмінаў ахарактэрызуйце моўную сітуацыю ў наступных краінах ці соцыумах. Адказ запішыце ў выглядзе: 1А2Д3І4К.

1. сучасная Рэспубліка Беларусь	А. аднамоўная збалансаваная
2. сучасная Рэспубліка Літва	Б. аднамоўная незбалансаваная
3. Вялікае княства Літоўскае ў XVI ст.	В. двухмоўная збалансаваная
4. сучасная аўтаномная рэспубліка Татарстан	Г. двухмоўная (ці трох-, чатырохмоўная) незбалансаваная
	Д. блізкароднаснае незбалансаванае двухмоўе
	Е. неблізкароднаснае збалансаванае двухмоўе
	Ж. двухмоўе нероднасных моў
	З. незбалансаванае двухмоўе з роўным юрыдычным статусам моў
	І. незбалансаванае двухмоўе з няроўным юрыдычным статусам моў
	К. незбалансаванае двухмоўе з роўным юрыдычным статусам моў і няроўным прэстыжам моў.

Выберыце характарыстыкі, якія адпавядаюць моўнай сітуацыі на астравах Фіджы.

На астравах Фіджы па Канстытуцыі 1997 года фіджыйская мова мае статус афіцыйнай мовы поруч з англійскай і хіндустані. Акрамя трох афіцыйных моў на Фіджы гавораць на многіх іншых мовах. Некаторыя фіджыйскія дыялекты, асабліва на захадзе краіны, істотна адрозніваюцца ад афіцыйнай стандартнай Бау і лічыліся б асобнымі мовамі, калі б мелі граматыку і літаратуру. Многія фіджыйцы гавораць на тамільскай мове; некаторыя невялікія суполкі – на біхарскай, бенгальскай і іншых мовах. На востраве Ротума выкарыстоўваецца ратуманская мова, якая належыць да палінэзійскіх моў.

1. аднакампанентная
2. шматкампанентная
3. аднамоўная
4. шматмоўная
5. дэмаграфічна раўнаважная
6. дэмаграфічна нераўнаважная
7. збалансаваная
8. незбалансаваная
9. блізкароднаснае шматмоўе
10. неблізкароднаснае шматмоўе
11. няроднаснае шматмоўе

Выберыце характарыстыкі, якія адпавядаюць моўнай сітуацыі ў Канадзе.

Канада — афіцыйна двухмоўная краіна. З 7 ліпеня 1969 па Законе аб афіцыйных мовах англійская і французская мовы маюць роўны статус у парламенце, у федэральным судзе і дзяржаўных установах. Англійская мова з'яўляецца роднай для 59,7 % насельніцтва, французская — для 23,2 %. 98,5 % канадцаў валюдаюць хоць адной з афіцыйных моў (толькі па-англійску гавораць 67,5 %, толькі па-французску – 13,3 %, абедзвюма мовамі валюдаюць 17,7 %).

1. аднамоўная
2. шматмоўная
3. дэмаграфічна раўнаважная
4. дэмаграфічна нераўнаважная
5. тоесны юрыдычны статус моў
6. розны юрыдычны статус моў
7. збалансаваная
8. незбалансаваная
9. блізкароднаснае шматмоўе
10. неблізкароднаснае шматмоўе
11. няроднаснае шматмоўе
12. дыгласія
13. недыгласнае двухмоўе

Выберыце характарыстыкі, якія адпавядаюць моўнай сітуацыі ў Ірландыі.

Ірландская мова з'яўляецца першай афіцыйнай мовай Рэспублікі Ірландыя. Урад Ірландыі імкнецца замяніць англійскую мову ірландскай. Па дадзеных перапісу 2002 года, толькі каля палутара мільёнаў ірландцаў з 3,7 млн. гавораць па-ірландску; колькасць тых, хто гаворыць свабодна, складае толькі

каля 260 тыс., а колькасць тых, хто карыстаецца ірландскай мовай у штодзённым жыцці, яшчэ меншая.

1. аднамоўная
2. шматмоўная
3. дэмаграфічна раўнаважная
4. дэмаграфічна нераўнаважная
5. тоесны юрыдычны статус моў
6. розны юрыдычны статус моў
7. збалансаваная
8. незбалансаваная
9. блізкароднаснае шматмоўе
10. неблізкароднаснае шматмоўе
11. няроднаснае шматмоўе
12. дыгласія
13. недыгласнае двухмоўе

Устанавіце адпаведнасць паміж левай і правай часткамі. Адказ запішыце ў выглядзе: 1Г2А.

1. лінгва франка	а. мовы-пасярэдніцы натуральнага паходжання
2. пазіграфія	б. штучныя мовы-пасярэдніцы
3. кайнэ	в. спецыялізаваныя мовы
4.эсперанта	
5.валапюк	
6. пиджын	
7. крэольскія мовы	
8. універсальная дзесяцірычная класіфікацыя	
9. мовы праграмавання	

Словія — мова, створаная для моўцаў на мовах славянскай групы, зразумелая без дадатковага вывучэння. Стваральнік словія – лінгвіст Марк Гучко. Граматыка словія лагічная, простая і не мае выключэнняў. Лексіка складаецца з агульнаславянскіх слоў.

Словія – гэта:

1. мова-пасярэдніца натуральнага паходжання
2. штучная мова-пасярэдніца
3. спецыялізаваная штучная мова

Фармальная знакавая сістэма, прызначаная для апісання алгарытмаў у форме, зручнай для выканаўцы (напрыклад, камп'ютара), - гэта:

1. мова-пасярэдніца натуральнага паходжання
2. штучная мова-пасярэдніца
3. спецыялізаваная штучная мова

У шматмоўнай Рэспубліцы Малі папулярная мова бамана (бамбара), наддыялектная форма, якой склалася як сталічная мова горада Бамака.

Бамана – гэта:

1. пиджын
2. кайнэ

Біслама (Bislama) – гэта мова, якая ўтварылася на базе англійскай (пераважна), французскай і меланэзійскай моў. Адна з афіцыйных моў Вануату, мова міжнацыянальных зносін прыкладна для 200 тыс. жыхароў Вануату (больш ста народаў). Колькасць моўцаў на бісламе як на роднай мове – 6200 чал., у асноўным, у сталіцы Порт-Віла і ў горадзе Луганвіле.

Біслама – гэта:

1. пиджын
2. кайнэ
3. крэольская мова

МОВА ЯК ГІСТАРЫЧНА ЗМЕНЛІВАЯ З'ЯВА

Устанавіце адпаведнасць паміж левай і правай часткамі. Адказ запішыце ў выглядзе: 1Г2А3Б4В.

1. Субстрат	А. насланне чужых рыс на спрадвечную аснову мясцовай мовы
2. Суперстрат	Б. сукупнасць рыс моўнай сістэмы – вынік уплыву адной мовы на іншую ва ўмовах доўгачасовага кантакту, праслойка паміж дзвюма самастойнымі мовамі
3. Адстрат	В. агульны "продак" роднасных моў, у якія ён паступова ператварыўся ў працэсе дзвюх ці больш розных эвалюцый
4. Прамова (мова-аснова)	Г. сляды мовы карэнага насельніцтва, якую выцесніла з ужывання мова прышэльцаў

Устанавіце адпаведнасць паміж левай і правай часткамі. Адказ запішыце ў выглядзе: 1Г2А.

1. Дывергенцыя	А. распад адзінай мовы на дзве ці некалькі адрозных між сабой роднасных моў
2. Канвергенцыя	Б. збліжэнне розных моў, якое можа прывесці да замены дзвюх ці некалькіх моў адной

Утварэнне рускай, беларускай і ўкраінскай моў на аснове старажытнарускай – гэта:

1. дывергенцыя
2. канвергенцыя

Утварэнне французскай, італьянскай, іспанскай, румынскай моў ад мясцовых пад уплывам лаціны – гэта:

1. дывергенцыя
2. канвергенцыя

Устанавіце адпаведнасць паміж левай і правай часткамі. Адказ запішыце ў выглядзе: 1Г2А.69.

1. дыферэнцыяцыя	а. разыходжанне роднасных моў і дыялектаў
2. дывергенцыя	б. збліжэнне моў у выніку доўгатэрміновых кантактаў
3. канвергенцыя	в. распадзенне прамовы на спадчыныя мовы
4. інтэграцыя	г. зліянне моў у адну мову

У выніку рымскага заваявання перайшло на лацінскую мову карэннае кельцкае (гальскае) насельніцтва сучаснай Францыі і карэннае іберыйскае насельніцтва Іспаніі. На гэтай глебе ўтварыліся сучасная французская і іспанская мовы, якія працягваюць не традыцыі мясцовых кельцкіх і іберыйскіх гаворак, а традыцыю лаціны.

Кельцкія гаворкі – гэта:

1. субстрат
2. суперстрат
3. адстрат

СТРУКТУРНАЯ І САЦЫЯЛЬНАЯ ТЫПАЛОГІЯ МОЎ. ЛІНГВІСТЫКА УНІВЕРСАЛІЙ

Устанавіце адпаведнасць паміж левай і правай часткамі. Адказ запішыце ў выглядзе: 1Г2А3Б4В.

1. Моўны саюз	А. сукупнасць роднасных між сабой моў
2. Моўная сям'я	Б. няроднасныя (ці няблізкароднасныя) мовы, якія набылі падобныя рысы ў выніку доўгатэрміновых кантактаў

Устанавіце адпаведнасць паміж левай і правай часткамі. Адказ запішыце ў выглядзе: 1Г2А3Б4В.

1. Арэальная класіфікацыя моў	А. заснавана на генетычным прынцыпе, г. зн. на прынцыпе роднасці
2. Генеалагічная класіфікацыя моў	Б. заснавана на падабенстве, абумоўленым адзінствам чалавецкай прыроды і мовы чалавека

3. Тыпалагічная класіфікацыя моў В. заснавана на вызначэнні аб'ёму і структуры камунікацыі на той ці іншай мове
4. Сацыялінгвістычная (функцыя-нальная) класіфікацыя моў Г. заснавана на падабенствах, якія развіліся ў выніку кантактаў, на вылучэнні моўных саюзаў

Выберыце правільную дэфініцыю. Аналітычныя мовы – гэта мовы, у якіх:

1. лексічнае і граматычнае значэнні імкнучца быць выражанымі ў адным слове
2. лексічнае і граматычнае значэнні імкнучца быць выражанымі ў розных словах

Мовы, дзе граматычнае і лексічнае значэнні выражаюцца пераважна ў адной славаформе:

1. аналітычныя
2. сінтэтычныя
3. аглютынатыўныя

Мовы, у якіх кожны афікс выражае пераважна адно значэнне і выразна праведзены марфемныя межы:

1. аналітычныя
2. сінтэтычныя
3. аглютынатыўныя

Выберыце ўласцівасці фузіійных моў.

1. Карані без афіксаў звычайна не ўжываюцца.
2. Пашыраны чаргаванні на марфемным шве.
3. Кожны афікс звычайна выражае адно граматычнае значэнне.
4. Кожны афікс звычайна выражае некалькі граматычных значэнняў.

Выберыце ўласцівасці аглютынатыўных моў.

1. Пры далучэнні афікса карань не змяняецца.
2. Пры далучэнні афікса карань змяняецца.
3. Кожны афікс звычайна выражае адно граматычнае значэнне.
4. Адно і тое граматычнае значэнне выражаецца рознымі сінанімічнымі афіксамі.

Вызначце найбольш аглютынатыўныя марфемы: Падымайся з нізін, сакаліна сям'я.

1. -ся
2. Ø
3. -а

Выберыце марфемна-марфалагічныя універсаліі.

1. У кожнай мове ёсць катэгорыя трывання.
2. Каранёвая марфема заўсёды матэрыяльна выражаная.
3. У кожнай мове ёсць апазіцыя адкрытых і закрытых галосных.
4. Ва ўсіх мовах ёсць займеннікі.

Выберыце фанетыка-фаналагічныя універсаліі.

1. Ва ўсіх мовах ёсць граматычны разрад “лічэбнікі”.
2. Каранёвыя марфемы ў сярэднім некарацейшыя за некаранёвыя.
3. Колькасць фанем у мовах свету ад 10 да 81.
4. Самая распаўсюджаная ў мовах свету дзеяслоўная катэгорыя – гэта катэгорыя часу.

Устанавіце адпаведнасць паміж левай і правай часткамі. Адказ запішыце ў выглядзе: 1Г2А.

1. ізалюючая мова	а. мова, у якой сказ імкнецца ператварыцца ў адно слова
2. полісінтэтычная мова	б. мова, якая карыстаецца каранямі як словамі, не ўтвараючы складаных спалучэнняў з афіксамі

Прыклад з чукоцкай мовы: *Təmeŋəlevt-pəytərkan* (*t-ə-meŋ-ə-levt-pəyt-ə-rkan*) ‘Мне моцна баліць галава’. У адным слове пяць марфем, тры з якіх каранёвыя.

Чукоцкая – гэта:

1. ізалюючая (аморфная) мова

2. полісінтэтычная (інкарпаруючая) мова

У беларускім слове *хатам* флексія *-ам* нясе адначасова значэнні давальнага склону і множнага ліку; у лацінскім *omnibus* 'усім' флексія *-ibus* нясе адначасова значэнні давальнага і адкладальнага склону і множнага ліку.

Беларуская і лацінская – гэта:

1. фузійныя (флектыўныя) мовы
2. аглютынацыйныя мовы

У кіргіскай слове *досторума* 'маім сябрам' *дос* 'сябар', *-тор-* фармант множнага ліку, *-ум-* прыналежны фармант 'мой', *-а* фармант давальнага склону; у венгерскай слове *kertjeimben* 'у маіх садах' *kert* 'сад', *-jeim-* прыналежны фармант 'мой', *-i-* фармант множнага ліку, *-ben* фармант меснага склону.

Кіргіская і венгерская – гэта:

1. фузійныя (флектыўныя) мовы
2. аглютынацыйныя мовы

МОВА І СВЯДОМАСЦЬ. РОЛЯ МОВЫ Ў ПАЗНАННІ. БІЛІНГВІЗМ І ІНТЭРФЕРЭНЦЫЯ МОЎ. МАЎЛЕНЧАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ БІЛІНГВА

Мысленне бывае вербальнае і невербальнае.

1. Так.
2. Не.

Адзначце прыкметы, істотныя для псіхалінгвістычнай класіфікацыі білінгвізму.

1. аўтаномны – сумешчаны
2. жывы – мёртвы
3. сіметрычны – асіметрычны
4. натуральны – штучны

Якая з прыведзеных пар слоў называецца "ілжывыя сябры перакладчыка"?

1. бел. *дыван* – рус. *диван*
2. бел. *дыван* – рус. *кровать*
3. бел. *дыван* – рус. *мебель*

Прыклад *Она ему тлумачит, тлумачит* – гэта:

1. унутранае маўленне
2. гаплалогія
3. правільнага адказу няма
4. інтэрферэнцыя
5. дыгласія

Калі ў гэксце на адной мове назіраюцца фанетчныя з'явы другой, то гэта:

1. дыгласія
2. гаплалогія
3. метанімія
4. інтэрферэнцыя

Г. ДАПАМОЖНЫ РАЗДЗЕЛ. ЛІТАРАТУРА

- АЛПАТОВ В.М. История лингвистических учений. Учебное пособие. М.: Школа "Языки русской науки", 1998. 368 с.
- *АХМАНОВА О.С. Словарь лингвистических терминов. М.: Сов. энциклопедия, 1966. – 608 с. [любое издание].
- БАРАНОВ А.Н. Введение в прикладную лингвистику. М.: МГУ, 2001. 360 с.
- *БАРАНОВ А.Н., ДОБРОВОЛЬСКИЙ Д.О., МИХАЙЛОВ М.Н., ПАРШИН П.Б., РОМАНОВА О.И. Англо-русский словарь по лингвистике и семиотике: Около 9000 терминов / Под ред. А.Н. Баранова, Д.О. Добровольского. 2-е изд., испр. и доп. М.: Азбуковник, 2001. 640 с.
- БЕЛЯНИН В.П. Психолингвистика. Учебник. М.: Флинта, 2009. 416 с.
- *ВИНОГРАДОВ В. А., ВАСИЛЬЕВА Н. В., ШАХНАРОВИЧ А. М. Краткий словарь лингвистических терминов. М.: Русский язык, 1995.-175 с.
- ГНАТЮК О.Л. Основы теории коммуникации. Учебное пособие. М.: КноРус, 2010. 256 с.
- ГОРЕЛОВ И.Н., СЕДОВ К.Ф. Основы психолингвистики: Учебное пособие. М.: Лабиринт, 1997. 221 с.
- ЗАЛЕВСКАЯ А.А. Введение в психолингвистику. М.: РГГУ, 1999. 382 с.
- ЗВЕГИНЦЕВ В.А. История языкознания XIX-XX вв. в очерках и извлечениях. М.: Просвещение, 1964, ч.1. 466 с.; 1965, ч.2. 496 с.
- ЗУБОВ А.В., ЗУБОВА И.И. Информационные технологии в лингвистике: Учебное пособие. Москва: Академия, 2004. 208 с.
- КОБОЗЕВА И.М. Лингвистическая семантика: Учебник / Изд. 2-е. М.: Едиториал УРСС, 2004. 352 с.
- КОВШИКОВ В.А., ГЛУХОВ В.П. Психолингвистика. Теория речевой деятельности / Уч. пособие. М.: АСТ; Астрель, 2006. 318 с.
- КРАСНЫХ В.В. Основы психолингвистики: Лекционный курс / Изд. 2-е, дополн. М.: Гнозис, 2012. 332 с.
- *Краткий словарь когнитивных терминов / Под общей редакцией Е.С. Кубряковой, М.: Филологический факультет МГУ, 1996. 245 с.
- КРОНГАУЗ М.А. Семантика: Учебник для вузов. М.: РГГУ, 2001. 399 с.
- ЛЕОНТЬЕВ А.А. Основы психолингвистики. М.: Смысл, 1997. 287 с.
- *ЛЭС 2002: Лингвистический энциклопедический словарь /2-ое изд., дополн./ Гл. ред. В.Н. Ярцева. М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. 709 с. (То же под названием: *Языкознание: Энциклопедический словарь*. М., 1998)
- МАРТИН Бронуэн, РИНГХЭМ Фелицитас. Словарь семиотики / Перевод с англ. М.: URSS, 2010. 256 с.
- МАСЛОВ Ю.С. Введение в языкознание. М.: Высш. школа, 1987. 272 с.
- МАСЛОВА В.А. Введение в когнитивную лингвистику / 3-е изд., исправл. Москва: Флинта, 2007.– 296 с.
- МАСЛОВА В.А. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учебн. пособие / 3-е изд. Москва: Академия, 2007 [а]. 208 с.
- МАСЛОВА В.А. Современные направления в лингвистике: Учебн. пособие. Москва: Академия, 2008. 272 с.

- МЕЧКОВСКАЯ Н.Б. Социальная лингвистика: Пособие для студентов гуманитарных вузов и учащихся лицеев. Москва: Аспект Пресс, 1996, 1998, 2000. 207 с.
- МЕЧКОВСКАЯ Н.Б. Семиотика: Язык. Природа. Культура: Курс лекций / Изд. 2-е и 3-е. Москва: Академия, 2008. 432 с.
- МЕЧКОВСКАЯ Н.Б. История языка и история коммуникации: От клинописи до Интернета: Курс лекций по общему языкознанию. Москва: Флинта; Наука, 2009. 584 с.
- МЕЧКОВСКАЯ Н.Б. Общее языкознание: Структурная и социальная типология языков. Минск: Амалфея, 2000. 368 с.; 2004 [а]. *То же* / Москва: Наука, Флинта, 2001; 8-е изд. М., 2011. 312 с.
- НОРМАН Б.Ю. Лингвистическая прагматика (на материале русского и других славянских языков): курс лекций. Мн.: Издательский центр БГУ, 2009. 183 с.
- НОРМАН Б.Ю. Основы психолингвистики: Курс лекций. Мн.: БГУ, 2011. 131 с.
- Общее языкознание: Формы существования, функции, история языка / Под ред. Б.А.Серебренникова. М.: Наука, 1970. 566 с.
- Общее языкознание: Внутренняя структура языка / Под ред. Б.А.Серебренникова. – М.: Наука, 1972. 566 с.
- Общее языкознание: Сущность и история языка / Под ред. А.Е. Супруна. Мн.: Выш. школа, 1993. 287 с.
- Общее языкознание: Структура языка. Типология языков и лингвистика универсалий / Под ред. А.Е. Супруна. Мн.: Выш. школа, 1995. 336 с.
- ПИЩАЛЬНИКОВА В. А., СОНИН А.Г. Общее языкознание: Учебник для студ. вузов. М.: Издательский центр "Академия", 2009. 448 с.
- ПЛОТНИКАЎ Б.А. Агульнае мовазнаўства. Мн.: Універсітэцкае, 1994. 350 с.
- ПЛУНГЯН В.А. Введение в грамматическую семантику: грамматические значения и грамматические системы языков мира / Учебное пособие. М.: РГГУ, 2011. 672 с.
- ПОТАПОВА Р.К. Новые информационные технологии и лингвистика. М.: КомКнига, 2005. 368 с.
- ПРИКЛАДНОЕ ЯЗЫКОЗНАНИЕ: Учебник / Отв. ред. А.С.Герд. СПб.: Изд-во Санктпетербургского ун-та, 1996. 528 с.
- Психолингвистика: Учебник для вузов / Под. ред. Т.Н. Ушаковой. М.: ПЕР СЭ, 2006. 416 с.
- РЕФОРМАТСКИЙ 1967: *Реформатский А.А.* Введение в языковедение. – М.: Просвещение, 1967. 544 с. (есть переиздания).
- РОЖДЕСТВЕНСКИЙ Ю.В. Лекции по общему языкознанию / 2-ое изд. М.: Добросвет, 2000. 344 с.
- *Русский язык. Энциклопедия / Гл. ред. Ю.Н. Караулов. 2-ое изд., перераб. и дополн. М.: Больш. Российск. энцикл.; Дрофа, 1997. 703 с.
- *Словарь социолингвистических терминов / Отв. ред. В.Ю. Михальченко. М.: Институт языкознания РАН, 2006. 312 с. [около 900 терминов]
http://www.ilingran.ru/library/sociolingva/slovar/sociolinguistics_dictionary.pdf
- СОКОЛОВ А.В. Общая теория социальной коммуникации: Учебное пособие. СПб.: Изд-во Михайлова, 2002. 461 с.

- СОССЮР Ф. де. Труды по языкознанию. М.: Прогресс, 1977. 699 с.
- *СТАРИЧОНОК В.Д. Большой лингвистический словарь. Ростов-на-Дону, 2008. 811 с.
- СУПРУН А.Е. Лекции по теории речевой деятельности. Мн.: Белорус. фонд Сороса, 1996. 288 с.
- УЛАНОВИЧ О.И. Психолингвистика. Уч. пособие. Мн., 210. 239 с.
- ФРУМКИНА Р.М. Психолингвистика /Изд. 3-е. М.: Academia, 2001.320 с.
- ХРЕСТОМАТИЯ 1987: Общее языкознание: Хрестоматия / Составители *Б.И.Косовский* и *Н.А.Павленко*. Мн.: Вышэйшая школа, 1987. 416 с.
- ШАЙКЕВИЧ А.Я. Введение в лингвистику. М.: Изд-во Открытого Российского университета, 1995. 304 с.
- *Энциклопедический словарь юного лингвиста / Составитель *М.В. Панов* / 2-ое изд., перераб. и дополн. М.: Флинта; Наука, 2006. 544 с.